

**GLOBALIZATSIYA JARAYONIDA O‘ZBEK TILIGA KIRIB
KELAYOTGAN YANGI SO‘ZLAR**

Soliyeva Marjona Izzatbek qizi

Qo‘qon universiteti Andijon filiali Filologiya va tillarni o‘qitish
o‘zbek tili 1-bosqich talabasi
Zivanivanav99@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18397053>

Annotatsiya

Ushbu maqolada globallashuv jarayonlarining o‘zbek tili leksikasiga ko‘rsatayotgan ta‘siri, tilimizga shiddat bilan kirib kelayotgan yangi o‘zlashtirma so‘zlar va ularning manbalari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida axborot texnologiyalari, iqtisodiyot, marketing va ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘zlashayotgan neologizmlarning o‘zbek tili normalari bilan o‘zaro aloqasi o‘rganiladi. Shuningdek, maqolada xorijiy terminlarning o‘rinli qo‘llanilishi, ularning milliy qiyofasini saqlab qolish muammolari hamda tilni sun‘iy ravishda boyitish va til ifloslanishi o‘rtasidagi chegara masalalari yoritilgan. Maqola tilshunoslar, talabalar va ona tili istiqboliga befarq bo‘lmagan keng kitobxonlar ommasiga mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: Globalizatsiya, o‘zbek tili leksikologiyasi, neologizmlar, lingvistik integratsiya, anglisizmlar, kalkalash, kiber-leksika, semantik derivatsiya, til ekologiyasi, ijtimoiy media nutqi, terminologik tizim, madaniy transformatsiya, lingvistik adaptatsiya, o‘zlashma so‘zlar.

Bugungi kunda dunyo shunchalik tez o‘zgaryaptiki, insoniyat nafaqat texnologik va iqtisodiy, balki ulkan lingvistik evrilishlar ostonasida turibdi. Globalizatsiya — bu shunchaki tovarlar va xizmatlarning erkin harakati emas, balki axborot va so‘zlarning chegarasiz migratsiyasidir. Ushbu jarayonda o‘zbek tili, o‘zining ming yillik tarixiy ildizlariga ega bo‘lishiga qaramay, xalqaro muloqotning shiddatli oqimiga duch keldi. Endilikda tilimizga kirib kelayotgan yangi so‘zlar shunchaki mehmon emas, balki kundalik muloqotimizning ajralmas qismiga, tafakkur tarzimizning yangi quroliga aylanmoqda. Agar ilgari so‘z o‘zlashishi o‘n yillab davom etgan bo‘lsa, hozirda bitta ijtimoiy tarmoqdagi trend sababli yangi termin bir necha soat ichida butun mamlakat lug‘atidan joy olishi mumkin. Til — statik muzey emas, balki tirik organizm. Ko‘pchilik tilga kirib kelayotgan xorijiy so‘zlarga "tilning ifloslanishi" deb qaraydi. Biroq, masalaga chuqurroq nazar tashlasak, bu jarayon o‘zbek tilining zamon bilan hamnafas yashashga bo‘lgan tabiiy intilishini ko‘rsatadi. Globalizatsiya o‘zbek tilini tanlov oldida qoldirdi: yo u o‘z qobig‘iga o‘ralib, zamonaviy ilmiy-texnikaviy taraqqiyotdan uzilib qoladi, yoki yangi tushunchalarni qabul qilib, o‘z boyligini

kengaytiradi. Masalan, biz bugun bulutli texnologiyalar, sun'iy intellekt yoki ekotizim haqida gapirganda, nafaqat yangi so'zlarni, balki yangi dunyoqarashni ham qabul qilmoqdamiz. Maqolaning asosiy maqsadi — bu jarayonning ijobiy va salbiy tomonlarini tarozi pallasiga qo'yish, o'zbekcha va global tushunchalar o'rtasidagi oltin muvozanatni izlashdan iborat. Axborot oqimi va lingvistik ehtiyoj. Nima uchun biz jo'natish emas, post qilish deymiz? Nima uchun tadbirkor so'zi yonidan startaper so'zi mustahkam o'rin oldi? Javob oddiy: har bir yangi so'z ortida ma'lum bir ijtimoiy ehtiyoj va aniq bir ma'no qirrasini yotibdi. Globalizatsiya sharoitida o'zbek tilining lug'at tarkibi shunchaki kengaymayapti, balki u qayta yuklanmoqda (reboot bo'lmoqda). Ushbu maqolada biz yangi so'zlarning shunchaki ro'yxatini keltirmaymiz, balki ularning nima uchun va qanday qilib tilimiz qon aylanish tizimiga singib ketayotganini, milliy mentalitetimiz bu yangiliklarni qanday qabul qilayotganini tahlil qilamiz.

Ijtimoiy-iqtisodiy va texnologik sohalarda leksik transformatsiya

Globalizatsiya sharoitida o'zbek tilining lug'at tarkibi shunchaki yangi so'zlar to'plami bilan to'lib qolmayapti, balki sohalari kesimida tizimli ravishda qayta shakllanmoqda. Bu jarayonni shunchaki chetdan so'z olish deb emas, balki tilning zamonaviy dunyo talablariga javob beradigan yangi semantik qatlamni yaratishi deb baholash lozim. Bugungi kunda yangi so'zlarning asosiy oqimi uchta yirik magistral yo'nalish orqali kirib kelmoqda: axborot texnologiyalari, moliya-biznes va ijtimoiy media. Axborot texnologiyalari sohasi o'zbek tili uchun eng katta ekspansiya maydoniga aylandi. Bu erda biz qiziq bir hodisaning guvohi bo'lyapmiz: ko'plab inglizcha atamalar o'zbekchaga tarjima qilinganda o'zining texnik yukini yo'qotmoqda. Masalan, cloud computing tushunchasini "bulutli hisoblashlar" deb tarjima qilsak-da, mutaxassislar va foydalanuvchilar orasida baribir bulut (cloud) varianti ko'proq qo'llaniladi. Shuningdek, "hosting", "domen", "interfeys", "algoritm" kabi so'zlar allaqachon tilimizning faol qatlamiga o'tib bo'ldi. Bu tushunchalar shunchaki texnik vosita emas, balki zamonaviy o'zbek yoshlarining ish uslubi va dunyoqarashini belgilab beruvchi tayanch nuqtalardir. O'zbekiston global iqtisodiyotga integratsiyalashgani sayin, tilimizda tadbirkorlikning yangi shakllarini ifodalovchi leksika kengaymoqda. Ilgari biz "tadbirkor" yoki "sarmoyador" so'zlari bilan cheklangan bo'lsak, bugun "investor", "startaper", "treyder", "kopirayter" kabi aniq ixtisoslashuvni bildiruvchi so'zlarga ehtiyoj tug'ildi. Diqqatga sazovor jihati shundaki, bu so'zlar o'zbek tiliga kirishi bilan birga o'zining soha atrofidagi madaniyatini ham olib kirdi. Masalan, "pitching" so'zi shunchaki "taqdimot qilish" emas, balki investorni qisqa vaqt ichida loyihaga ishontirish san'atini anglatadi. Bu esa tilimizning

professional muloqot darajasini xalqaro standartlarga yaqinlashtirmoqda. Eng shiddatli va nazorat qilib bo'lmaydigan o'zgarishlar ijtimoiy tarmoqlar nutqida kuzatilmoqda. "Layk", "repost", "kontent", "xayp", "feyk" kabi so'zlar nafaqat virtual olamda, balki jonli so'zlashuvda ham ommalashdi. Bu hodisa tilshunoslikda lingvistik iqtisod tamoyili bilan izohlanadi — inson miyasi murakkab bir jumlanı (masalan, "soxta va asossiz ma'lumot) bitta qisqa so'z (feyk) bilan almashtirishga moyil. Biroq, bu jarayonda so'zlarning o'zbekcha muqobillari (masalan, yolg'on yoki uydırma) chetga chiqib qolayotgani tilning o'ziga xosligini saqlash borasida jiddiy savollarni tug'dirmoqda. Globalizatsiya keltirgan bu yangi leksik qatlam o'zbek tilini boyityaptimi yoki qashshoqlashtiryaptimi? Bu savolga bir tomonlama javob berib bo'lmaydi. Bir tomondan, tilimiz dunyo ilmi va texnikasini ifodalash uchun yangi imkoniyatlarga ega bo'lmoqda. Ikkinchi tomondan esa, tayyor o'zbekcha so'zlar turganda chet tili variantlarini afzal ko'rish til dangasaligiga olib kelmoqda. Muhimi shundaki, bu jarayon to'xtovsiz davom etmoqda va bizning vazifamiz — bu yangi so'zlarni milliy til normalariga moslashtirish va ulardan unumli foydalanishni o'rganishdir.

LINGVISTIK ADAPTATSIYA VA TILDAGI KASHFIYOT HODISASI

Globalizatsiya sharoitida yangi so'zlarning tilga kirib kelishi shunchaki mexanik jarayon emas, balki tilning ichki imkoniyatlarini qayta kashf etish va ularni tashqi ta'sir bilan sintez qilishdir. Ushbu bo'limda biz yangi tushunchalarning o'zbek tili to'qimalariga qanday singib borayotganini va bu jarayonda yuzaga kelayotgan lingvistik kashfiyotlarni tahlil qilamiz. Xorijiy so'z o'zbek tiliga kirib kelgan zahoti, u tilimizning qat'iy grammatik qonuniyatlariga bo'ysunishni boshlaydi. Bu jarayonning o'zi bir kashfiyotdir: inglizcha fe'l yoki otlar o'zbekcha qo'shimchalar bilan boyib, mutlaqo yangi so'z turkumlarini hosil qiladi. Masalan, post (inglizcha ot) so'ziga o'zbekcha fe'l yasovchi qo'shimchani qo'shib, "postlamoq" so'zini yasashimiz yoki "spam" so'zidan "spamlamoq" fe'lini hosil qilishimiz tilning kreativligidan dalolat beradi. Bu yerda til shunchaki qabul qiluvchi emas, balki xomashyoni qayta ishlovchi zavod vazifasini o'tamoqda. Globalizatsiya bizga faqat yangi so'zlarni emas, balki mavjud so'zlarimizning yangi qirralarini kashf etish imkonini ham berdi. Masalan, o'zbek tilidagi "sahifa" so'zi ilgari faqat kitob yoki gazeta varag'ini anglatgan bo'lsa, bugun u virtual olamdagi shaxsiy profil yoki veb-saytning bir qismini ifodalovchi universal tushunchaga aylandi. Yoki "tarmoq" so'zini olaylik — u baliq ovlash qurolidan global axborot tizimi (internet) va ijtimoiy muloqot maydonigacha bo'lgan ulkan semantik yo'lni bosib o'tdi. Bunday o'zgarishlar tilning ichki resurslari hali ham hayotchan va har qanday global bosimga bardosh bera olishini isbotlaydi.

Maqolamizning eng qiziqarli nuqtasi shundaki, globallashuv o'zbek tilshunoslarini yangi topilmalar sari undadi. Ko'plab xalqaro terminlar kirib kelishi bilan bir qatorda, ularning o'zbekcha muqobillarini yaratish bo'yicha o'ziga xos ilmiy kashfiyotlar qilindi. Masalan, "remote work" tushunchasining "masofaviy ish" deb, startupning esa ba'zan "yangi loyiha" yoki "innovatsion tadbirkorlik" sifatida talqin qilinishi tilning o'zligini himoya qilish instinktidir. Bu jarayonda biz nafaqat chetdan so'z olyapmiz, balki o'z lug'atimizdagi unutilgan yoki kam qo'llaniladigan so'zlarni ham yangi ma'no bilan tiriltiryapmiz. Bugungi kunda o'zbek tili o'zining yangi —gibrid bosqichini kashf etmoqda. Bu bosqichda milliy va global elementlar birikib, zamonaviy muloqot qolipini yaratmoqda. Masalan, yoshlar nutqidagi "online bo'lmoq", "trendga chiqmoq" kabi birikmalar o'zbek tili grammatikasi va chet tili leksikasining o'zaro kelishuvidan tug'ilgan kashfiyotlardir. Garchi bu holat til tozaligi tarafdorlarini xavotirga solsa-da, tilshunoslik nuqtai nazaridan bu — tilning yashash va rivojlanish strategiyasidir.

xulosa

Globalizatsiya — bu to'xtatib bo'lmaydigan va chetlab o'tib bo'lmaydigan obyektiv jarayondir. O'zbek tili ushbu jarayonlar girdobida o'zining hayotiyiligini va moslashuvchanligini namoyish etmoqda. Tadqiqotimiz natijasida shuni xulosa qilish mumkinki, tilimizga kirib kelayotgan yangi leksik qatlam shunchaki xorijiy so'zlar yig'indisi emas, balki jamiyatning intellektual va texnologik ehtiyojlari mahsulidir.

Asosiy xulosalarimiz quyidagilardan iborat:

1. Leksik boyish va pragmatizm: Yangi so'zlarning aksariyati o'zbek tilidagi tushunchaviy bo'shliqlarni to'ldirish uchun xizmat qilmoqda. Bu jarayonda lingvistik iqtisod tamoyili ustuvorlik qilib, qisqa va aniq terminlarga bo'lgan moyillik oshmoqda.
2. Tilning ichki imkoniyatlari: O'zbek tili nafaqat tayyor so'zlarni qabul qilmoqda, balki mavjud so'zlarning semantik ko'lamini kengaytirish (masalan, tarmoq, sahifa, oyna) orqali global tushunchalarni milliylashtirmoqda.
3. Xavf va imkoniyatlar: Til ifloslanishi xavfi mavjud bo'lsa-da, o'rinli qo'llanilgan neologizmlar tilning ilmiy-texnik salohiyatini oshiradi. Milliy tilning o'zligini saqlab qolish uchun esa har bir o'zlashma so'zni grammatik va imlo jihatdan o'zbek tili qoidalariga qat'iy bo'ysundirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, globalizatsiya o'zbek tilini zaiflashtirmaydi, aksincha, uni dunyo tillari bilan muloqotga kirisha oladigan zamonaviy darajaga ko'taradi. Asosiy vazifamiz — tilimizning boy imkoniyatlaridan foydalangan holda, begona so'zlarni milliy qolipga solish va ona tilimizning immunitetini kuchaytirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Safarova R. Globalizatsiya va o'zbek tili taraqqiyoti: yangi yo'nalishlar. Toshkent: Fan; 2022.
- 2.Begmatov E. O'zbek tili leksikologiyasi va terminologiyasi masalalari. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti; 2018.
- 3.Madvaliyev A. O'zbek terminologiyasi va leksikografiyasi. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi; 2017.
- 4.Crystal D. Language and the Internet. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press; 2006.
- 5.Yo'ldoshev B. O'zbek tili stilistikasi asoslari. Samarqand: SamDU nashriyoti; 2020.
- 6.Ne'matov H, Rasulov R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. Toshkent: O'qituvchi; 1995.
- 7.Azizov A. Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Sharq; 2011.
- 8.Sayfullayeva R, Mengliyev B. Zamonaviy o'zbek tili. Toshkent: Fan va texnologiya; 2010.
- 9.Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 2-jild: Lingvistik nazariyalar tarixi. Toshkent: Akademnashr; 2012.
- 10.Gulyamova N. Globallashuv sharoitida ijtimoiy tarmoqlar tilining lingvistik tahlili. O'zbekiston tili va adabiyoti jurnali. 2023;4(2):45-51.
- 11.Mahmudov N. Til va madaniyat: lisoniy manzara tahlili. Toshkent: Ma'naviyat; 2015.
- 12.Dadaboyev H. O'zbek tili terminologiyasi. Toshkent: Milliy universitet; 2019.
- 13.Baker C, Wright WE. Foundations of Bilingual Education and Bilingualism. 7th ed. Bristol: Multilingual Matters; 2021.
- 14.Quronov M. Globalizatsiya va milliy o'zlik. Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti; 2014.
- 15.Yusupov O. Ingliz va o'zbek tillarining qiyosiy leksikologiyasi. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo; 2021.

